

Tartu Ülikool

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Psühholoogia Instituut

Sharipha Gaibova

**TEISMELISTE LÄHISUHETE SEOS VÄÄRTUSTE, PSÜHHOLOOGILISE
KOHANEMISE JA EMOTSIONAALSE ENESETUNDEGA**

Magistritöö

Juhendajad: Prof. Tiia Tulviste ja Anni Tamm

Läbiv pealkiri: Teismeliste lähisuhted....

Tartu 2018

ABSTRACT

The links of close relationships of adolescents with their values, psychological adjustment and emotional state

The aim of the Master's thesis was to study whether the relationship of 15 to 18-year-old Estonian pupils, including those from Russian language schools, with their parents is linked to their autonomy-relatedness orientation; whether and to what extent parental warmth and control can predict the psychological adjustment of adolescents; and whether relationships with parents and peers are linked to adolescent depression and anxiety symptoms. A total of 270 pupils from five different regions in Estonia participated in the study. In this research, differences emerged between the assessments of Estonian and Estonian-Russian adolescents of their relationships with parents, and of the impact of parental warmth and control on psychological adjustment and emotional state. For both nationalities, low perceived relationships with parents are linked to lower relatedness orientation, but not to autonomy orientation. Based on existing research, the results of this study show that better perceived relationships with parents predicts the better psychological adjustment of adolescents. Estonian-Russian students rate the maternal control significantly higher than Estonian pupils, which may lead to psychological adjustment problems among Estonian-Russian adolescents and increase the level of depression and anxiety. Moreover, good and close relationships with parents can reduce the emergence of emotional issues for adolescents. In the gender comparison, the girls' results showed a tendency to experience more internal problems than boys'. In general, Estonian and Estonian-Russian adolescents perceive having good relationship with their parents and the relationship quality predicts how teenagers psychologically adapt to society and to what extent they have emotional problems. This Master's thesis provides a useful basis for conducting extensive inter-cultural studies with the constructs at hand.

Keywords: Relationship with parents, relationship with peers, values, autonomy-relatedness, psychological adjustment, emotional state, depression, anxiety.

1. SISSEJUHATUS

Teismeiga on elus üks tähtis etapp, mille jooksul püütakse kujundada enda identiteeti, saada iseseisvaks ja autonoomseks isikuks, kindlustades samal ajal suhteid vanemate, õdede-vendade ja eakaaslastega (Ainsworth, 1989; Patterson, Pryer, & Field, 1995). Seda perioodi peetakse ka kriitiliseks üleminekuks lapseast täiskasvanuikka, mille jooksul ilmnevad mitmed psühholoogilised, füüsilised ning sotsiaalsed muutused. Tihti seisavad teismelised silmitsi stressirohkete olukordadega, mida iseloomustavad näiteks teismeliste kohanematus, meeleolulangus, stress ja häbelikkus (Rosenfeld & Nicodeemus, 2003). Lähedastel suhtel on siinjuures väga oluline roll aitamaks teismelistel seda keerulist etappi positiivselt läbida.

Seni Eestis läbiviidud uurimuste põhjal on leitud, et vaatamata eelnevalt väljatoodud aspektidele, on üldiselt teismelistel head suhted nii vanemate kui ka eakaaslastega (Tulviste & Rohner, 2010; Tamm, Kasearu, & Tulviste, 2014), nad on orienteeritud nii autonoomiale kui ka seotusele (Happonen, 2016) ning on psühholoogiliselt hästi kohanenud (Tulviste & Rohner, 2010). Samas on individuaalne varieeruvus teismeliste suhetes lähedastega, väärtustes ja psühholoogilises kohanemises siiski suur, mistõttu on oluline uurida, millest see varieeruvus tuleneb. Seega magistritöö eesmärgiks on uurida 15-18-aastaste Eesti, sealhulgas venekeelsete koolide õpilaste rahulolu oma suhetega vanemate ja eakaaslastega ning suhete seost teismeliste väärtusorientatsiooni, psühholoogilise kohanemise ja emotsionaalse enesetundega.

Nimetatud dimensioone sellises koosluses, sealhulgas väärtuste seoseid emotsionaalse enesetundega, on varasemalt vähe uuritud. Seni otsitud tööde põhjal pole leitud, et Eestis oleks läbi viidud uuringud, mis hindavad eesti ja venekeelt kõnelevate laste suhete seost väärtuste, psühholoogilise kohanemise ja emotsionaalse enesetundega.

Järgnevalt antakse ülevaade varasematest töödest, mis on uurinud mil määral mõjutavad suhted teismeliste väärtusorientatsioonide kujunemist, psühholoogilist kohanemist ühiskonnas ning emotsionaalsete probleemide esinemist.

1.1. Teismelise suhted

Mitmed teoreetikud on üksmeelel selles, et vanema-lapse suhe on aluseks tulevastele suhetele ning see mõjutab teismeliste hilisemate suhete arengut eakaaslastega, väärtusorientatsiooni ja psühholoogilist kohanemist sotsiaalses keskkonnas (Palicia, 2007). Teismeliste elus on

perekonnal oluline kaitsev või kahjustav roll nende psühholoogilises arengus (Hawley & DeHaan, 1996; Meltaus, & Pietilä, 1998), muuhulgas ka teismeliste identiteedi kujunemisel ning individualiseerumise protsessis, pakkudes tuge uute rollide ja väärtuste avastamisel (Schickedanz, Schickedanz, Forsyth, & Forsyth, 1994). Toetudes Rohneri meetoditega läbiviidud rohkem kui 2500 vanema-lapse vaheliste suhete uuringule võib väita, et vanemlikul soojusel ja aktsepteeritusel on oluline seos lapse arenguga (Rohner, 2009 tsit. Tulviste & Rohner, 2010 järgi).

Vanema-lapse suhte kirjeldamiseks võeti selles töös aluseks Rohneri (2004) poolt välja töötatud vanemliku heakskiidu-tõrjumise teooria (*Parental Acceptance-Rejection Theory*, PART), mis hindab seda, kui heakskiitvana või tõrjuvana tajub laps oma suhet vanemaga. Rohneri koostatud skaala mõõdab lisaks vanema-lapse suhte kahte põhidimensiooni, milleks on vanemapoolne soojus (heakskiitmine-tõrjumine) ja vanemapoolne kontroll. Küsimustik jaguneb viieks alaskaalaks ning antud töös kasutatakse lisaks üldskoorile ka *soojuse* – väljendub afektiivse seotuse kvaliteedis lapse ja vanema vahel – ning *kontrolli* – lapse tegevuste ja rutiinide reguleerimine, vanematest sõltuvuse soodustamine, lapse mõtete ja tunnete liigne juhendamine (Rohner, 2004) – aladimensioone. Tuginedes oma mitmele tööle väidavad Khaleque ja Rohner (2002), et tõrjutud lapsed tunnevad ennast ärevana ja ebaturvaliselt. Käesolevas uuringus püütakse välja selgitada, kas vanemlik soojus ja kontroll on seotud teismeliste väärtusorientatsioonidega, psühholoogilise kohanemisega ja emotsionaalse enesetundega.

Sõltumata rahvusest ja kultuurilisest taustast peetakse teismeeas eakaaslastega suhtlemist tähtsaks. Uuringud on leidnud, et teismeeas kasvab lähedaste sõprade olulisus (Beyers & Seiffge-Krenke, 2007; De Goede, Branje, Delsing, & Meeus, 2009). Uurimistöös vaadeldakse seda, milliseks hindavad eesti ja eestivenelastest teismelised oma suhteid eakaaslastega.

1.2. Teismelise suhted ja autonoomia-seotus

Murdeas on tähtis uurida teismeliste väärtusi, sest just tänu nende kognitiivsele ja sotsiaalsele arengule kujunevad teismelistel välja sotsiaalväärtused (Flanagan, 2004; Pratt, Hunsberger, Pancer, & Alisat, 2003; Wray-Lake & Syvertsen, 2011). Kağitçibaşı (2013) perekonna muutuste teooria (*family change theory*) alusel defineeritakse autonoomia-seotuse (*autonomy-relatedness*) mudelit järgnevalt: autonoomia ehk enesele orienteeritud (*self-oriented*) individualistlikud väärtused ning seotus kui teistele orienteeritud (*other-oriented*)

kollektivistlikud väärtused. Võttes aluseks enesemääratlemise teooria (*self-determination theory, STD*) (Deci & Ryan, 2000) ja Kağitçibaşı väärtusorientatsioonide käsitlevad teooriad, peetakse autonoomiat ja seotust inimese põhivajaduseks (Kağitçibaşı, 2005).

Kağitçibaşı (2013) väidab oma uuringute põhjal, et autonoomia ja seotus ei pruugi tingimata eksisteerida eraldi dimensioonidena, pigem on need mõlemad universaalsed arengulised eesmärgid. Mitmete arengupsühholoogide, sealhulgas Kağitçibaşı, teoreetiliste vaadete kohaselt on perekonnal ja laste kasvatamisel tähtis roll sotsiaalkultuuris vajalike väärtuste väljakujunemisel teismeeas. Teisisõnu – inimesel peab välja kujunema identiteet, ta peab olema iseseisev, hoides seejuures lähedasi suhteid eelkõige oma vanematega ning teiste lähedaste inimestega.

Autonoomia ja seotuse koosluse olulisust teismeliste arengus kinnitavad ka Eestis tehtud uuringud (Happonen, 2016; Tulviste, Mizera, & DeGeer, 2012; Tulviste, Mizera, DeGeer, & Tryggvasson, 2007). Tulviste ja tema kolleegide poolt sotsialisatsiooniväärtusi uurivas uuringus osalenud Eesti lapsevanemad tähtsustavad nii lapse iseseisvust, eneseteostust kui ka traditsioonilisi konformismiga seotud väärtusi (Tulviste, Mizera, & DeGeer, 2012). Väärtuste seoseid eakaaslastepoolse aktsepteeritusega uuriti ühes Eestis läbiviidud tudengi töös (Remmel, 2016) ning tulemustest selgus, et kõige paremini ennustab teismeliste populaarsust see, kui oluliseks peetakse autonoomsust. Vanematepoolne toetav või tõrjuv käitumismuster võib samuti ennustada eakaaslastepoolset aktsepteeritust (Remmel, 2016). Ühes teises tudengi läbiviidud uurimistöös (Happonen, 2016) uuriti eesti teismeliste autonoomia ja seotuse seost psühholoogilise kohanemise ja rahuloluga suhetes. Uurimuses selgus, et eesti teismelised vanuses 12-16 peavad oluliseks nii autonoomiat kui ka seotust. Lisaks oli seotuse määr positiivselt seotud laste ja nende vanemate vaheliste suhetega (Happonen, 2016).

Mõned teoreetikud on arengupsühholoogia keskseid teemasid käsitlenud ka kultuurilisest aspektist. Uuritud on individualismi-kollektivismi dimensiooni ning seda, kuidas see on seotud teismeliste suhetega ja teismeliste väärtusorientatsioonidega (Kağitçibaşı, 2007). Kağitçibaşı (2007) peab oluliseks perekonna suhtlusmustreid, sest need sõltuvad kultuurilisest ja sotsiaalmajanduslikust kontekstist, mis omakorda mõjutavad laste kasvatamist. Seega pere roll on teismeliste arenguperioodil olulisel kohal, kuna perekonnasuhete kvaliteet mõjutab indiviidi väärtuseelistuste väljakujunemist (Kağitçibaşı, 2007).

Etniliste vähemusrühvuste ja immigrantide seas läbiviidud uuringud näitavad, et Hollandi, Türgi ja Maroko teismeliste turvaline kiindumussuhe vanematega soodustab subjektsust ehk iseseisvust (Meeus, Oosterwegel, & Vollebergh, 2002). Ameerikas elavad teismeeas immigrantid aga eelistavad suhetes vanematega nii autonoomiat kui seotust (Kwak, 2003).

Eestis on siiani teismeliste suhete ja väärtusorientatsiooni seost kultuurikontekstist lähtuvalt ka varem uuritud. Töödest, mis käsitlesid peresuhteid, ilmnes, et Vene teismelised tajusid oma suhteid vanematega lähedasemalt kui Eesti teismelised (Tamm, Kasearu, Tulviste, & Trommsdorff, 2016). Venemaal läbiviidud uuringu tulemusedki näitavad, et perekondlikud suhted on väga tähtsad (Zubkov, 2007) ning võrreldes Eesti teismelistega hindavad ka Vene teismelised vastastikust sõltuvust (*interdependence*) oluliselt kõrgemalt (Tõugu, Tulviste, Kasearu, & Talves, 2015).

Nõukogude ajal tehtud uuringu tulemused näitavad, et Moskvas elavad vene tudengid hindasid oma suhteid vanemate ja eakaaslastega oluliselt kõrgemalt kui Narva eestivene õpilased, mis näitab seda, kui vähem kollektivistlikud olid Eestis elavad venelased võrreldes Venemaal elavate tudengitega. Võimalik seletus on see, et inimesed, kes kolivad mujale riiki – siinkohal tegemist venelastega, kes kolisid Eestisse - on tavaliselt individualistlikumad kui need, kes jäävad püsima elukohariiki (Realo & Allik, 1999).

Seni eesti ja vene laste väärtusorientatsioone uurinud töödes leidub aga erinevaid tulemusi. Nimelt ühes uuringus esines olulisi erinevusi eesti ja vene rahvusest teismeliste väärtuseelistustes (Tulviste, Konstabel, Tulviste, 2012), samas kui teistes töödes olid tulemused teistsugused – nii eesti kui ka vene teismelised eelistasid nii autonoomiat kui ka seotust (Tamm, Kasearu, Tulviste, & Trommsdorff, 2016; Vihalemm & Kalmus, 2008). Võttes aluseks varasemad kultuurilised tööd uuritakse antud magistritöös, kas samas riigis elavate, kuid erineva kultuurilise taustaga, s.o eesti ja vene rahvusest teismeliste hinnangutes tuleb esile olulisi erinevusi või mitte.

1.3. Teismeliste suhted ja psühholoogiline kohanemine

Psühholoogilise kohanemise terminit on defineerinud Rohner ja tema kolleegid (Khaleque, & Cournoyer, 2005) kui teismeliste kognitiivset, emotsionaalselt tajutavat ja motivatsioonilist omadust reageerida adekvaatselt erinevates olukordades. Allik ja teised (Realo, & Konstabel,

2003) defineerisid seda kui protsessi, mille vahendusel indiviid tuleb toime välis- ja sisekeskkonna nõudmistega.

Üldiselt määravad teismee arengus indiviidi psühholoogilist kohanemist vanema-lapse vahelised suhted. Vanema käitumismustrid võivad mõjutada last ja tema psühholoogilist kohanemist (Kolk, 2013). Negatiivsed suhted vanemate ja eakaaslastega ning ühiskonna normidele mittevastavate väärtuseelistuste väljakujunemine ja stressitegurid võivad mõjutada teismeliste kohanemist ühiskonnas.

Psühholoogilise kohanemise ja vanemliku heakskiidu-tõrjumise teooria kontekstis tehtud uuringud tõestavad, et madal eakaaslastepoolne aktsepteeritus (Rubin, Bukowski, & Parker, 2006 tsit. Tamm, Kasearu, Tulviste, 2014 järgi), vanemlik vaenulikkus (*parental hostility*), tõrjumine (*rejection*) ja psühholoogiline kontroll (*psychological control*) on seotud teismeliste eksternaliseeritud (nt käitumisprobleemid ja ainete kuritarvitamine) ning internaliseeritud (nt madal enesehinnang ja depressioon) probleemide kasvuga (Conger, Conger, & Scaramella, 1997; Luebbe, Bump, Fussner, & Rulon, 2014; Repetti, Taylor, & Seeman, 2002 tsit. Stocker, et al., 2017 järgi).

Ühes teaduslikus töös leiti, et autoritaarne kasvatusstiil (karm, karistav ja liigne distsipliin) on seotud teismeliste kohanemisprobleemidega (McKinney, Milone, & Renk, 2011). Lila ja tema kolleegide (Garcia, & Garcia, 2007) uuringust on leitud, et mõlema vanema olemasolu on oluline laste sotsialiseerumisprotsessis. Ka laste väärkohtlemine võib mõjutada negatiivses suunas teismeliste psühholoogilist ja sotsiaalset kohanemist.

Samamoodi on eakaaslastepoolne aktsepteeritus teismelise mina-identiteedi kujunemise üks tähtsamatest osadest, millel on psühholoogilisele kohanemisele väga tugev mõju (Harter, 1997). Üldiselt võivad vanema-lapse ning lapse ja eakaaslaste vahelised negatiivsed suhted tingida teismelistel rohkeid kohanemisprobleeme (Dekker, et al., 2007; Korhonen, et al., 2014).

Varasemates uuringutes, mis on käsitletud psühholoogilist kohanemist, on näha ka sugudevahelisi erinevusi. Nimelt leiti, et tüdrukutel on suurem risk kogeda psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel (Frydenberg & Lewis, 2000; Stark, Spirito, Williams, & Guevremont, 1989; Happonen, 2016). Teistest varem küpsevate tüdrukute suuremaid kohanemisprobleeme on seostatud sellega, et neil tuleb eakaaslastest varem kohaneda

teismeeaga kaasnevate muutustega (Sigelman & Rider, 2009; Tamm, Tõnissaar, Jaani, & Tulviste, 2016).

1.4. Teismeliste suhted ja emotsionaalne enesetunne

Teismeiga on haavatav periood, mistõttu igasugused stressitegurid nagu näiteks kahjustav suhe vanematega, vähene eakaaslastepoolne aktsepteeritus jm, võivad noorukite emotsionaalset enesetunnet negatiivselt mõjutada. Antud kontekstis kasutatav termin emotsionaalne enesetunne tähendab subjektiivset enesehinnangut, kuidas teismelised oma vaimset tervist tajuvad. Käesolevas töös kasutati teismeliste emotsionaalse enesetunde mõõtmiseks Emotsionaalse Enesetunde Küsimustikku (EEK-2; Vasar, 2013), mis koosneb kuuest alaskaalast, kuid antud uuringus käsitleti neist ainult depressiooni ja ärevuse dimensioone.

Teismeealiste suhete ja väärtusorientatsiooni seost emotsionaalse enesetundega on üsna vähe uuritud. Seni nendel teemadel läbiviidud uuringutest selgub, et vanemate ja teismeliste vaheliste suhete kvaliteet ennustab teismeliste emotsionaalset enesetunnet (nt depressiooni) (Sheeber, Hops, Alpert, Davis, & Andrews, 1997; Young, Berenson, Cohen, & Garcia, 2005). Head ja toetavad suhted vanematega vähendavad riski kogeda emotsionaalseid probleeme.

Teismeeas muutuvad esmaseks toetusallikaks head suhted eakaaslastega, seega on ka sõprussuhete kvaliteeti seostatud depressiooni- ja ärevusnäitajate tasemega (La Greca & Lopez, 1998; La Greca & Harrison, 2005). Kokkuvõtteks – mida paremad on suhted eakaaslastega, seda vähem on tõenäoline, et indiviid elab läbi depressiooni või ärevust tekitavaid situatsioone.

Ühes vanema-lapse suhet uurivas töös tuli esile, et mida halvema kvaliteediga on perekondlikud suhted, seda depressiivsem või ärevam on teismeline, esinemissagedusega 13%-34% (Williams, Turner-Henson, Davis, & Soistmann, 2017). Uurides teismeliste emotsionaalset enesetunnet leiti, et karmi ja karistavat kasvatusstiili seostatakse suure depressiooni esinemistõenäosusega teismeealistel (Herman, Dornbusch, Herron, & Herting, 1997). Teises uuringus selgus, et nii vanemate kui õdede-vendade psühholoogiline kontroll suurendab noorukite kohanemise probleeme ja vähendab nende enesekindlust (Conger, Conger, & Scaramella, 1997). Teadlased, kes on oma uuringutes kasutanud vanemliku heakskiidu-tõrjumise skaalat, leidsid, et vanemlik kontroll on teismeliste depressiooni ja

ärevusega rohkem seotud kui vanemlik tõrjumine või vanemlik soojus (Hale, Van der Valk, Engels, & Meeus, 2005; McLeod, Weisz, & Wood, 2007).

Selliseid uuringuid, mis on käsitletud nii väärtusorientatsioone kui ka emotsionaalset enesetunnet, on piiratud koguses. Ühes Hongkongis läbiviidud uuringus leiti negatiivne seos teismeliste depressiooni ja autonoomia vahel (Chou, 2000) ning Türgis oli negatiivne seos vanematest eraldumise (*separation*) ja depressiooni vahel (Aydin & Oztutuncu, 2001). Chango ja tema kolleegide (McElhaney, Allen, Schad, & Marston, 2012) uuringus leiti, et suhetega seotud stressiallikad nagu näiteks emotsionaalne väärkohtlemine, emadepoolne teismeliste autonoomsuse ja seotuse õõnestamine (*undermining*) ning vähene eakaaslastepoolne tugi ennustavad depressiooni sümptomite edasist arengut hilises teismeeas. Teisisõnu – vanemate õõnestav käitumine vähendab teismeliste autonoomsust ja seotust, mis omakorda on seotud depressiivsete sümptomite esinemisega. Samuti tuli esile, et eakaaslastepoolne vähene lähedus ja aktsepteeritus võivad viia depressioonini. Oluline on märkida, et see hüpotees kehtis ainult nende teismeliste puhul, kes olid tõrjumistundlikud (*rejection sensitive*) igasuguste stressorite suhtes (Chango, et al., 2012). Toetudes läbiviidud uuringutele, väidavad teadlased järgmist - noored, kes raporteerivad depressiivseid sümptomeid teismeeas, kogevad suure tõenäosusega depressiooni ka hilisemas elus, mis võib viia tõsiste vaimsete probleemideni (Colman, Jones, Kuh, Weeks, Naicker, Richards, & Croudace, 2014; Fergusson, Horwood, Ridder, & Beautrais, 2005; Rohner, 2005).

Varasemad uuringud on hinnanud ka sugudevahelisi erinevusi emotsionaalse seisundi aspektist. Mõned tulemused näitavad, et võrreldes poistega on tüdrukud emotsionaalselt ebastabiilsemad (Inguglia, Ingoglia, Liga, LoCoco, & LoCricchio, 2014; Rutter, Caspi, & Moffitt, 2003; Van der Bruggen, Stams, Bögels, & Paulusse-Hoogeboom, 2010; Thapar, Collishaw, Pine & Thapar, 2012). Samas teised tööd, mis uurisid depressiooni ja vanemate toetuse vahelist seost, ei leidnud ühtegi sugudevahelist erinevust (Sheeber, et al., 1997; Young, et al., 2005).

Toetudes varasemate uurimuste tulemustele uuritakse käesolevas töös, kuivõrd ja mil määral on Eestis vanema-lapse ning eakaaslaste vaheliste suhete kvaliteet seotud teismeliste emotsionaalse enesetundega, eriti aga depressiooni ja ärevuse sümptomaatika esinemistõenäosusega.

1.5. Töö uudsus

Eelnevate uuringutega võrreldes, on magistritöö uudsuseks uurida just eesti ja eestivene teismeliste suhete seoseid nende endi väärtusorientatsioonidega. Samuti uuritakse autonoomia ja seotuse väärtustamist, seost psühholoogilise kohanemisega ja kas heade suhete korral on vähem emotsionaalseid probleeme. Vanusevahemikus 15-18 pole eesti ja eestivene õpilaste seas uuritud selliseid dimensioonide kooslust. Antud uurimuse põhjal saab teha järeldusi selle kohta, mis võiks põhjustada psühholoogilist kohanematust ja emotsionaalse seisundi ebastabiilsust ning kui tähtsaks peetakse autonoomia-seotuse dimensiooni. Vajadusel toetada neid teismelisi, kellel on halvad suhted või esinevad emotsionaalsed probleemid. Lisaks uuritakse magistritöös ka seda, kas samas riigis elavate, kuid erinevate kultuuritaustaga, s.o eesti ja vene rahvusest teismeliste hinnangutes on erinevusi. Huvitun just teismeliste interpretatsioonist ning tajutud hinnangutest eelpool mainitu kohta. Saame teada, mida teismelised väärtustavad ja kuidas nad oma suhteid tajuvad.

1.6. Töö eesmärk ja hüpoteesid

Lähtudes varasematest uuringutest keskendutakse antud töös teismeliste hinnangutele oma suhetele vanemate ja eakaaslastega ning sellele, kuidas need suhted on seotud nende endi väärtusorientatsiooni, psühholoogilise kohanemise ning emotsionaalse enesetundega. Samuti on uurimistöö eesmärk võrrelda eesti ja eestivene teismeliste suhete seoseid eelpool väljatoodud dimensioonidega. Varasemalt on küll tehtud Eesti ja Vene valimi alusel uuringuid, kuid käesolevas töös on eesmärk võrrelda just samas riigis elavate eesti ja eestivene õpilaste hinnangute tulemusi ning vaadata, kas esineb ka olulisi erinevusi kahe grupi vahel. Lisaks huvitun ka soolistest erinevustest suhetes, väärtustes, psühholoogilises kohanemises ning emotsionaalses enesetundes ning nende vahelistes seostes. Püstitatud on järgmised hüpoteesid:

1. Teismelised, kes tajuvad suhet ema ja isaga parematena, hindavad ka seotuseorientatsiooni kõrgemalt.
2. Teismelised, kes tajuvad suhet eakaaslastega parematena, hindavad ka autonoomiaorientatsiooni kõrgemalt.
3. Turvalised ja soojad/lähedased suhted ema ja isaga ennustavad teismeliste paremat psühholoogilist kohanemist, samas kui kõrge ema- ja isapoolne kontroll ennustab teismeliste psühholoogilise kohanemise probleeme.

4. Mida paremad on suhted nii ema, isa kui ka eakaaslastega, seda madalamad on depressiooni ja ärevuse näitajad.

2. MEETOD

2.1. Valim

Valimi moodustasid 15-18-aastased noorukid, kes õpivad Eesti üldhariduskoolides 8.-12. klassis. Uuring viidi läbi Tartumaal, Harjumaal, Läänemaal, Põlvamaal ning Ida-Virumaal kokku 5 koolis. Uuringust võtsid osa 270 õpilast, kellest 166 olid eesti ning 104 vene õppekeelega koolides õppivad teismelised. Uuringus osalesid peale eesti ja eestivenelasi ka teisest rahvusest teismelisi, aga kuna käesolevas töös keskendutakse ainult eesti ja eestivene teismeliste võrdlustele, siis andmete töötlemisel jäeti muulaste grupp välja (15%). Osalenutest olid 59% tüdrukud (161) ning 41% poisid (109). Enamik uuritavaid olid 15-aastased (34%) ($M = 16,28$, $SD = 1,26$). Kõige enam oli vastajaid Ida-Virumaalt (38%) ja 11. klassist (33%). Lisaks küsiti osalenutelt isa ja ema haridustaset ning enamus nendest olid kesk- (isa: 34.5%) ja kõrgharidusega (ema: 47%). Uuritavate käest küsiti vanemate pereseisu ning kõige rohkem oli abielus vanemaid (48%). Osalejate pere sotsiaalmajanduslik seis oli keskmine (64%).

2.2. Protseduur

Uuritavate leidmiseks võeti ühendust koolidega üle Eesti. Koolide informeerimisel ning lapsevanematelt ja õpilastelt nõusoleku saamisel olid abiks koolipsühholoogid ja klassijuhatajad, kellega saavutati eelnevalt kokkulepe uuringu läbiviimiseks. Esialgu informeeriti koole e-maili või telefoni teel uuringu otstarbest, mille järel küsiti nõusolekut uuringu läbiviimiseks, kui on saadud eetikakomitee kooskõlastus. Koolide nõusoleku olemasolul pöördui kas klassijuhatajate või koolipsühholoogide poole, kes edastasid õpilaste vanematele allkirjastamiseks uuringu info- ja nõusolekulehe.

Uuringus kasutati viit erinevat küsimustikku, mida õpilased täitsid koolitundide ajast. Vastamisele kulus umbes 30 minutit. Õpilased, kes ei soovinud uuringus osaleda, tegelesid samal ajal iseseisva õppetööga. Teste täideti kas samas või mõnes teises klassiruumis ning konfidentsiaalsuse tagamiseks oli igal uuritaval oma kood.

2.3. Mõõtevahendid

Vanemliku heakskiidu-tõrjumise/kontrolli küsimustik mõõdab suhteid vanematega. Selleks kasutati nii eesti- kui venekeelset Vanemate Heakskiidu-Tõrjumise kontrolli küsimustiku lapse versiooni (*Parental Acceptance-Rejection Questionnaire Child Version*

(*ChildPARQ/Control*) (Rohner, 2004; eestikeelne versioon Tulviste & Rohner, 2010), kus laps vastab, kuidas ta tajub suhteid oma (kasu)ema ja (kasu)isaga. Küsimustik koosneb 29-st enesekohasest väitest (nt, „*Kallistab ja suudleb mind, kui ma olen hea laps*”, „*Karistab mind karmilt, kui ta on vihane*” jt), mis mõõdavad, kuidas teismeline tajub vanemapoolset kohtlemist ning mida hinnatakse 4-pallisel Likerti skaalal (1 - „*ei kehti peaaegu mitte kunagi*” ja 4 - „*kehtib peaaegu alati*”). Lapsepoolset vanema heakskiidu tajumist mõõdetakse viiel dimensioonil: 1) vanema soojus ja kiindumus; 2) vanema vaenulikkus ja agressiivsus; 3) vanema ükskõiksus/hoolimatus; 4) tõrjumine vanema poolt ja 5) vanemlik kontroll. Käesolevas töös kasutatakse hüpoteeside kontrollimiseks nii PARQ üldskoori kui ka *soojuse* (nt „*Räägib minu kohta head*”, „*Tekitab minus tunde, et see, mis ma teen, on oluline*” jt) ja *kontrolli* (nt „*Hoolitseb selle eest, et ma teaksin täpselt, mida ma tohin ja mida ei tohi teha*”, „*Lubab mul teha kõike, mida ma tahan*” jt) alaskaalad.

Antud töös oli heakskiidu-tõrjumise koguskoori (PARQ skoor) seesmine reliaablus $\alpha = 0,93$. PARQ küsimustiku ema versiooni alaskaalade sisereliaablusnäitajad olid järgmised: soojus/kiindumus $\alpha = 0,87$; vaenulikkus/agressiivsus $\alpha = 0,76$; ükskõiksus/hoolimatus $\alpha = 0,69$; tõrjumine vanema poolt $\alpha = 0,72$ ja kontroll $\alpha = 0,61$. Isa versiooni alaskaalade sisereliaablusnäitajad olid vastavalt: soojus/kiindumus $\alpha = 0,91$; vaenulikkus/agressiivsus $\alpha = 0,81$; ükskõiksus/hoolimatus $\alpha = 0,81$; tõrjumine vanema poolt $\alpha = 0,79$ ja kontroll $\alpha = 0,67$.

Ema-Isa-Eakaaslaste küsimustiku eakaaslaste alaskaala mõõdab teismeliste suhet eakaaslastega (*Mother-Father-Peer Scale*, Epstein, 1983). Küsimustik on nii eesti- kui venekeelne ning koosneb 10-st enesekohasest väitest (nt, „*Mu lähedane sõber veedab oma vaba aega minuga koos*”, „*Mu lähedane sõber üritab tihti solvata mu tundeid*” jne), mida hinnatakse 5-pallisel Likerti skaalal (1 - „*ei ole üldse nõus*” ja 5 - „*olen täiesti nõus*”). Eakaaslaste alaskaala seesmiseks reliaabluseks saadi Cronbachi $\alpha = 0,77$.

Autonoomia-Seotuse küsimustik mõõdab autonoomia ja seotuse olulisust teismeliste jaoks. Selleks kasutati nii eesti- kui venekeelset Osnabrüki Autonoomia-Seotuse küsimustikku (*Autonomy-Relatedness Inventory*, Keller, 2007; eestikeelne versioon Tulviste, Tõugu, Keller, & DeGeer, 2013). Küsimustik koosneb 9-st väitest, mis mõõdavad autonoomiat (nt, „*Oma soove tuleb ellu viia*”) ja 9-st väitest, mis mõõdavad seotuse olulisust (nt, „*Oma vanemate arvamus peaks igapäevasele oluline olema*”), ning väiteid hinnatakse 4-pallisel Likerti skaalal (1 - „*üldse mitte*” ja 4 - „*täielikult*”). Autonoomia seesmiseks reliaabluseks saadi Cronbachi $\alpha = 0,62$ ning seotuse Cronbachi $\alpha = 0,78$.

Psühholoogilise-Kohanemise küsimustik mõõdab noorte psühholoogilist kohanemist. Selleks võeti kasutusele nii eesti- kui venekeelse Psühholoogilise Kohanemise küsimustiku laste versiooni (*Child Personal Assessment Questionnaire*, Rohner & Khaleque, 2006; eestikeelne versioon Tulviste & Rohner, 2010). Tegemist on enesekohase küsimustikuga, mis koosneb 42-st väitest (nt „*Minu meelest on maailm tore paik*”, „*Minu jaoks on maailm üks õnnetu paik*”), mida hinnatakse 4-pallisel Likerti skaalal (1 - „*ei kehti peaaegu mitte kunagi*” ja 4 - „*kehtib peaaegu alati*”). Väited jagunevad seitsmeks alaskaalaks, igasse skaalasse kuulub kuus väidet. Mõõdetavad skaalad on järgmised: 1) vaenulikkus ja agressiivsus, sealhulgas füüsiline, verbaalne ja passiivne agressiivsus ning agressiivsuse ja vaenulikkuse vaoshoidmise probleemid, 2) sõltumine teistest olulistest inimestest, 3) negatiivne enesehinnang, 4) negatiivne eneseadekvaatsus, 5) emotsionaalne tundetus, 6) emotsionaalne ebastabiilsus ja 7) negatiivne maailmavaade. Antud uurimuses kasutatakse PAQ üldskoori. Lapse PAQ üldskoori seesmine reliaablus oli kõrge $\alpha = 0,91$.

Emotsionaalse enesetunde küsimustik (EEK2, Vasar, 2013) annab ülevaate teismelise viimase kuu emotsionaalsest enesetundest. Küsimustik on nii eesti- kui venekeelne ning koosneb 28-st väitest (nt „*alaväärsustunne*”, „*üksildustunne*”, „*ärevuse- või hirmutunne*” jt), mida hinnatakse 6-pallisel Likerti skaalal (0 - „*üldse mitte*” ja 6- „*pidevalt*”). Küsimustik on jaotatud kuueks alaskaalaks: 1) depressioon, 2) üldärevus, 3) paanika/agorafobia, 4) sotsiaalärevus, 5) väsimus ja 6) insomnia. Käesolevas uuringus kasutatakse ainult depressiooni ja ärevuse alaskaalat.

Depressiooni ja ärevuse alaskaala piirskoor 11 ja rohkem viitab depressiooni ning üldisele ärevuse esinemisele (Aluoja, Šlik, Vasar, Luuk, & Leinsalu, 1999). EEK-2 sobib hästi depressiooni ja ärevushäirete sõeluurimiseks ning seisundi muutuste ja ravile reageerimise jälgimiseks (Vasar, 2013). Depressiooni ja ärevuse alaskaala seesmine reliaablus oli vastavalt: $\alpha = 0,86$ ja $\alpha = 0,82$. Kogu valimi peale kokku oli kaks osalejat, kellel olid depressiooni näitajad maksimaalselt kõrged (0,8%).

2.4. Andmetöötlus

Andmete statistiliseks analüüsimiseks kasutati andmetöötlusprogrammi SPSS Statistics 23.0. Andmete kirjeldamiseks kasutati kirjeldavaid statistikuid. Esimese ja teise hüpoteesi kontrollimiseks, kasutati Pearsoni korrelatsioonanalüüsi, kus mõõdeti teismeliste lähisuhete seoseid väärtusorientatsiooniga. Kolmanda hüpoteesi puhul kasutati mitmese

regressioonanalüüsi, kus sõltuvaks muutujaks oli psühholoogiline kohanemine ning ennustajateks olid vanemlik soojus ja kontroll. Neljanda hüpoteesi kontrollimiseks kasutati tunnuste omavaheliste seoste leidmiseks Pearsoni korrelatsioonanalüüsi. Lisaks võrreldi sõltumatu t-testi abil poiste ja tüdrukute ning eesti ja eestivene õpilaste tulemusi suhetes vanematega ja eakaaslastega, väärtusorientatsioonides ning depressiooni ja ärevusnäitajates.

3. TULEMUSED

Tabelis 1 on esitatud keskmised skoorid soo ja rahvuse lõikes. Tulemustest ilmnes, et teismelised tüdrukud ($M = 4,33$, $SD = 0,48$) tajusid oma suhteid eakaaslastega mõnevõrra parematena kui poisid ($M = 4,12$, $SD = 0,46$), $t(268) = 3,63$, $p < ,001$, Cohen'i $d = 0,44$. Tüdrukute ($M = 95,19$, $SD = 18,95$) psühholoogilise kohanemise skoorid olid kõrgemad kui poistel ($M = 83,95$, $SD = 13,61$), $t(239) = 5,68$, $p < ,001$, Cohen'i $d = 0,73$, mis näitab psühholoogilise kohanemise probleeme. Ka depressiooni ning ärevusnäitajate keskmistes tulemustes ilmnes statistiliselt oluline erinevus. Teismeliste tüdrukute ($M^{\text{depressioon}} = 12,72$, $SD = 7,25$, $M^{\text{ärevus}} = 10,89$, $SD = 5,61$) depressiooni ning ärevuse näitajad olid mõnevõrra kõrgemad kui poistel ($M^{\text{depressioon}} = 8,73$, $SD = 5,12$, $M^{\text{ärevus}} = 7,34$, $SD = 4,42$), $t^{\text{depressioon}}(257) = 5,23$, $p < ,001$, Cohen'i $d = 0,65$, $t^{\text{ärevus}}(260) = 6,05$, $p < ,001$, Cohen'i $d = 0,75$.

Kahe rahvuse lõikes saadud keskmised tulemused on näha Tabelist 1. Eestivene teismeliste seotuse-orientatsiooni keskmised skoorid on kõrgemad ($M = 3,29$, $SD = 0,48$) kui eesti teismelistel ($M = 3,03$, $SD = 0,46$), $t(252) = -3,92$, $p < ,001$, Cohen'i $d = -0,49$. Teisisõnu, eestivene teismelised peavad seotuse-orientatsiooni olulisemaks kui eesti teismelised. Gruppidevahelisi erinevusi vanematega suhetega, autonoomia-orientatsiooni, psühholoogilise kohanemise, depressiooni ning ärevusnäitajate skoorides ei ilmnenud. Käesolevas töös vaadati ka sotsiaaldemograafiliste näitajate seoseid antud konstruktidega, kuid statistiliselt olulist seost ei ilmnenud.

Tabel 1. Kirjeldav statistika soo ja rahvuse lõikes.

Tunnused	<u>Tüdrukud</u> <i>M (SD)</i>	<u>Poisid</u> <i>M (SD)</i>	<u>Eestlased</u> <i>M (SD)</i>	<u>Eestivenelased</u> <i>M (SD)</i>	<i>p</i>
Suhe emaga	35(10,51)	34,54(8,17)	34,49(9,18)	36(10,93)	
Suhe isaga	38,43(12,11)	37,53(11,13)	38,62(12,16)	36,11(9,73)	
Emapoolne_soojus	27(5,03)	26,48(4,31)	26,63(4,85)	27,57(4,35)	
Isapoolne_soojus	23,36(6,49)	23,52(6)	22,87(6,52)	25,33(4,96)	
Emapoolne_kontroll	12,68(3,17)	12,52(3)	12,17(3,11)	14,08(2,63)	
Isapoolne_kontroll	11,41(3,53)	11,39(3,31)	11,16(3,37)	12,24(3,51)	
Suhe eakaaslastega	4,33(0,48)	4,12(0,46)	4,25(0,48)	4,18(0,53)	**b
Seotus	3,08(0,48)	3,11(0,47)	3,03(0,46)	3,29(0,48)	**a
Autonoomia	3,53(0,32)	3,53(0,29)	3,53(0,29)	3,53(0,34)	
Psühholoogiline kohanemine	95,19(18,95)	83,95(13,61)	91,31(17,59)	89,46(19,03)	**b
Depressioon	12,72(7,25)	8,73(5,12)	11,26(6,66)	10,61(7,08)	**b
Ärevus	10,89(5,61)	7,34(4,42)	9,52(5,35)	9,15(5,72)	**b

Märkus: M – keskmine, SD – standardhälve, *p* – olulisusetõenäosus; **p < ,001; *p < ,05; ^akeskmised skoorid erinevad rahvuse lõikes, ^bkeskmised skoorid erinevad soo lõikes.

3.1. Teismeliste ema ja isaga suhete seos seotuse-orientatsiooniga

Esimese hüpoteesi kontrollimiseks vaadati Pearsoni korrelatsioonanalüüsi abil PARQ ema ja isaga suhete ning seotuse-orientatsiooni seoseid. Tulemustest ilmnnes, et tunnustevahelised seosed on negatiivsed. Üldvalimi puhul on näha, et halvemana tajutud suhe nii emaga ($r = -0,32, p < ,001$) kui isaga ($r = -0,31, p < ,001$) on seotud madala seotuse-orientatsiooniga. Mida halvemana tajuvad eestivene teismelised ($r = -0,42, p < ,01$) oma suhet emaga, seda madalam on nende seotuse-orientatsioon. Lisaks, mida halvemana tajuvad eesti teismelised ($r = -0,33, p < ,001$) oma suhet isaga, seda madalam on nende seotuse-orientatsioon. Eestivene teismeliste hinnangutes suhtes isaga ja seotuse-orientatsiooniga statistiliselt olulist seost ei ilmnenu. Kokkuvõttes leidis esimene hüpotees üldiselt kinnitust.

3.2. Teismeliste eakaaslastega suhete seos autonoomia-orientatsiooniga

Teine hüpotees uuris, kas suhe eakaaslastega on seotud autonoomia-orientatsiooniga. Pearsoni korrelatsioonanalüüsiga tunnustevahelisi seoseid ei ilmnenu, mistõttu hüpotees ei leidnud ka kinnitust.

3.3. Vanemliku soojuse ja kontrolli seos psühholoogilise kohanemisega

Kolmanda hüpoteesi kohaselt ennustavad turvalised ja soojad suhted vanematega teismeliste paremat psühholoogilist kohanemist ning tugev ema- ja isapoolne kontroll teismeliste psühholoogilise kohanemise probleeme. Hüpoteesi kontrollimiseks tehti mitmene lineaarne regressioonanalüüs, kus seletavateks tunnusteks olid vanemlik (ema- ja isapoolne) soojus ja kontroll ning sõltuvaks tunnuseks psühholoogiline kohanemine (koguskoor). Vaadati, kas eesti teismeliste grupis ennustasid prediktorid sõltuvat tunnust paremini kui eestivene õpilaste grupis.

Tabelis 2 on esitatud eesti grupi regressioonanalüüsi tulemused. Mudelis 1 on näha, et emapoolne soojus regressioonikordajaga $b = -1,41$ ja $Beta = -0,36, p < ,001$ ennustab paremat psühholoogilist kohanemist. Mudelis 2 ennustasid paremat psühholoogilist kohanemist nii ema- kui isapoolne soojus, kus regressioonikordajad olid seotud prognoositava tunnusega $b^{\text{ema-soojus}} = -,94, b^{\text{isa-soojus}} = -,64, p < ,01$.

Tabelis 2 on esitatud ka mudeli parameetrid, mis iseloomustavad mudeli „headust” ning prognoosi täpsust. Eestlaste grupi puhul on Mudelis 1 ja 2 esitatud tunnuste vaheline seos statistiliselt oluline. Mudelis 2 esitatud determinatsioonikordaja 0,17 alusel võib väita, et ema- ja isapoolse soojusega on võimalik kirjeldada ligikaudu 17% psühholoogilise kohanemise variatiivsust. Eesti teismeliste statistilistes näitajates ennustavad turvalised ja soojad suhted nii ema kui ka isaga paremat psühholoogilist kohanemist. Ema- ja isapoolne kontroll eesti teismelistel psühholoogilise kohanemise probleemi ei ennustanud.

Tabel 2. Vanemliku soojuse ja kontrolli seos psühholoogilise kohanemisega eesti teismelistel.

Seletatav tunnus	Regressiooni-kordajad (<i>b</i>)	Regressiooni-kordajate standardhälve	<i>t</i>	<i>Beta</i>	Olulisustõenäosus	<i>R</i>	Determinatsioonikordaja	Mudeli standardviga
Mudel 1						0,36	0,13	16,54
E_soojus	-1,41	0,28	-5,03	-0,36	,000			
Mudel 2						0,42	0,17	16,21
E_soojus	-,94	0,32	-2,94	-0,24	,004			
I_soojus	-,64	0,23	-2,82	-0,24	,005			

Märkus: E_soojus – emapoolne soojus, I_soojus – isapoolne soojus, *t* – t-statistik, *p* – olulisusetõenäosus, *Beta* – beetakordaja, standardiseeritud regressioonikordaja, *R* – mitmene korrelatsioonikordaja; sõltuv tunnus – psühholoogiline kohanemine.

Eestivene teismeliste tulemused on esitatud Tabelis 3. Mudelis 1 on näha, et emapoolne kontroll regressioonikordajaga $b^{\text{ema\_kontroll}} = 2,28$ ja $Beta = 0,95$ $p < ,05$ ennustab keskmise tugevusega psühholoogilise kohanemise probleeme. Mudelis 2 ennustas paremat psühholoogilist kohanemist isapoolne soojus regressioonikordajaga $b = -1,17$, $p < .05$ ning psühholoogilist kohanematust emapoolne kontroll regressioonikordajaga $b = 2,16$, $p < ,05$. Tabelis 3 esitatud regressioonimudeli järgi on seos sõltuva tunnuse ja sõltumatute tunnuste vahel statistiliselt oluline. Mudelis 2 esitatud determinatsioonikordaja 0,19 põhjal saab väita, et sõltumatud tunnused (isapoolne soojus ja emapoolne kontroll) kirjeldavad koos pisut üle 19% sõltuva tunnuse (psühholoogiline kohanemine) variatiivsusest.

Kokkuvõtteks – võrreldes omavahel eesti ja eestivene õpilaste tulemusi, siis eesti teismelistel ennustas ema- ja isapoolne soojus paremat psühholoogilist kohanemist. Eestivene teismelistel ennustas üksnes isapoolne soojus paremat psühholoogilist kohanemist. Psühholoogilist kohanematust ennustas ainult eestivene õpilastel emapoolne kontroll. Seega, mida kõrgemalt tajutakse emapoolset kontrolli, seda suurem on tõenäosus, et kogetakse ka psühholoogilise

kohanemise probleeme. Üldiselt võib antud tulemuste põhjal väita, et hüpotees leidis kinnitust.

Tabel 3. Vanemliku soojuse ja kontrolli seos psühholoogilise kohanemisega eestivene teismelistel.

Seletatav tunnus	Regressiooni-kordajad (b)	Regressiooni-kordajate standardhälve	t	Beta	Olulisustõenäosus	R	Determinatsioonikordaja	Mudeli standardviga
Mudel 1						0,33	0,11	18,47
E_kontroll	2,28	0,95	2,39	0,33	,02			
Mudel 2						0,44	0,19	17,67
I_soojus	-1,17	0,51	-2,32	-0,31	0,025			
E_kontroll	2,16	0,92	2,36	0,31	0,022			

Märkus: E_kontroll – emapoolne kontroll, I_soojus – isapoolne soojus; t – t-statistik, p – olulisustõenäosus, Beta – beetakordaja, standardiseeritud regressioonikordaja, R – mitmene korrelatsioonikordaja; sõltuv tunnus – psühholoogiline kohanemine.

3.4. Teismeliste lähisuhete seos depressiooni ning ärevuse näitajatega

Neljanda hüpoteesi kontrollimiseks kasutati Pearsoni korrelatsioonanalüüsi. Statistilise analüüsi abil esitatakse Tabelis 4 eesti ja eestivenelaste tunnuste keskmisi seoseid. Nimelt - mida paremana tajuvad eesti teismelised oma suhet ema ja isaga, seda madalamad on depressiooni ($r^{ema} = 0,34$, $r^{isa} = 0,38$, $p < ,001$) ja ärevusnäitajad ($r^{ema} = 0,28$, $r^{isa} = 0,25$, $p < ,001$). Mida paremana tajuvad eestivene õpilased oma suhet ema ja isaga, seda madalam on depressiooni ($r^{ema} = 0,45$, $p < ,001$; $r^{isa} = 0,38$, $p < ,01$) sümptomite esinemistõenäosus ning ärevuse näitajatega esines statistiliselt oluline seos ainult suhtes isaga ($r = 0,28$, $p < ,05$). See tähendab, et mida paremana tajuvad eestivene teismelised oma suhet isaga, seda väiksem on ärevussümptomite esinemistõenäosus. Pearsoni korrelatsioonanalüüsiga leidis käesolev hüpotees osaliselt kinnitust.

Tabel 4. Ema ja isaga suhte seos depressiooni ning ärevusnäitajatega rahvuse lõikes.

Tunnused	Eestlane				Eestivenelane			
	Depressioon	N	Ärevus	N	Depressioon	N	Ärevus	N
Suhe emaga	0,34***	187	0,28***	190	0,45***	58	-	58
Suhe isaga	0,38***	180	0,25***	182	0,38**	54	0,28*	54

Märkus: *** $p < ,001$, ** $p < ,01$, * $p < ,05$, N - valim.

3.4.1. Vanemliku soojuse ja kontrolli seos väärtuste, depressiooni ning ärevusnäitajatega

Kasutades Pearsoni korrelatsioonanalüüsi kontrolliti kahe rahvuse lõikes, kas ka vanemlik soojus ja kontroll on seotud teismeliste väärtusorientatsiooni ning emotsionaalse enesetunde näitajatega (depressioon ja ärevus). Tulemused näitavad, et mõlema rahvuse ($p < ,001$) puhul oli vanemlikul soojusel seotuse-orientatsiooniga oluline seos (Tabel 5). Vanemlik soojus oli negatiivselt seotud depressiooniga nii eesti ($^{ema\_soojus} p < ,001$, $^{isa\_soojus} p < ,001$) kui eestivene ($^{ema\_soojus} p < ,001$, $^{isa\_soojus} p < ,05$) teismelistel, kuid ärevusnäitajad olid negatiivselt seotud ema- ($p < ,05$) ja isapoolse ($p < ,05$) soojusega ainult eestlastel. Vanematepoolne kontroll kahe rahvuse korral ei olnud väärtusorientatsioonidega seotud. Eestlastel oli vanemlik kontroll ($^{ema\_kontroll} p < ,01$, $^{isa\_kontroll} p < ,05$) seotud ainult ärevusnäitajatega ning eestivene õpilastel oli üksnes emapoolne kontroll seotud depressiooni ($p < ,05$) ja ärevussümptomitega ($p < ,05$).

Tabel 5. Vanemliku soojuse ja kontrolli seos väärtuste, depressiooni ning ärevusnäitajatega rahvuse lõikes.

Tunnused	Soojus		Kontroll	
	Emapoolne	Isapoolne	Emapoolne	Isapoolne
	$r =$	$r =$	$r =$	$r =$
Seotus	0,31***	0,31***		
Eestlased	Depressioon	-0,23**	-0,33***	
	Ärevus	-0,15*	-0,17*	0,19**
	Seotus	0,45***		
Eestivenelased	Depressioon	-0,46***	-0,36*	0,27*
	Ärevus			0,32*

Märkus: *** $p < ,001$, ** $p < ,01$, * $p < ,05$.

Lisaks esitatud hüpoteesidele kontrolliti, kas autonoomia-seotuse orientatsioon on seotud depressiooni ja ärevusnäitajatega. Pearsoni korrelatsioonanalüüsi abil saadud tunnuste keskvaartuste vaheline seos oli negatiivne. Üldiselt madalam autonoomia ($r = -0,15$, $p < ,05$) ja seotuse ($r = -0,18$, $p < ,01$) orientatsioon on seotud kõrgema depressiooni skooriga.

4. ARUTELU

Käesoleva tööga hinnati seda, kas suhe vanematega on seotud autonoomia-seotuse orientatsiooniga, kas ja kuivõrd ennustavad vanemlik soojus ja kontroll teismeliste psühholoogilist kohanemist ning kas suhted vanemate ja eakaaslastega on seotud teismeliste depressiooni ning ärevusnäitajatega. Kõik töös püstitatud hüpoteesid (v.a. teine hüpotees) leidsid osaliselt kinnitust.

Esimeses hüpoteesis kontrolliti, kas parematena tajutud suhted vanematega on seotud kõrgema seotuse-orientatsiooniga. Uuringu üldine tulemus näitab, et mida halvematena tajutakse suhteid nii emaga kui isaga, seda madalam on seotuse-orientatsioon. Eesti ja eestivene õpilaste hinnangutes olid tulemused veidi erinevad: halvemana tajutud suhe emaga on seotud madalama seotuse-orientatsiooniga eestivene teismelistel ning halvemana tajutud suhe isaga on seotud madalama seotuse-orientatsiooniga eesti teismelistel. Selle tulemuse alusel võib väita, et kuna eestivene teismeliste jaoks on vastastikused suhted tähtsad, siis halvemana tajutud suhe näiteks emaga võibki viia eraldatuseni. Antud tulemust kinnitab ka varasemate uuringute leiud, kus Vene rahvusest noored tähtsustavad vastastikuseid suhteid kõrgelt (Tõugu, Tulviste, Kasearu, & Talves, 2015; Zubkov, 2007).

Teise hüpoteesi kohaselt parematena tajutud suhe eakaaslastega on seotud kõrge autonoomia-orientatsiooniga. Antud hüpotees kinnitust ei leidnud, kuigi varasemad uuringud on näidanud, et eakaaslastepoolne aktsepteeritus on seotud autonoomia väärtusega (Remmel, 2016). Sellega võib järeldada, et kuigi head suhted eakaaslastega on vajalikud, peetakse siiski suhet vanematega tähtsaks väärtuseelistuste väljakujunemisel.

Kolmanda hüpoteesi kohaselt ennustab vanemlik soojus paremat psühholoogilist kohanemist ning vanemlik kontroll psühholoogilist kohanematust. Hüpotees leidis osaliselt kinnitust. Üldiselt nii eesti kui ka eestivene õpilaste hinnangute alusel ennustab vanemlik soojus (nii ema- kui isapoolne) teismeliste paremat psühholoogilist kohanemist, eestivene teismelistel paraku emapoolne soojus aga mitte. Ka varasemad tööd on leidnud positiivse seose vanemliku soojuse ja psühholoogilise kohanemise vahel (Barber, Stolz, & Olsen, 2005; Heider, Matschinger, Bernet, Alonso, & Angermeyer, 2006). Võib järeldada, et seos siinkohal on ühesuunaline. See tähendab, et vanemate heakskiitev/toetav suhtumine ning turvalisem käitumine lapsesse võib tõsta teismeliste enesehinnangut ja suurendada nende usku

iseendasse. Edaspidi on oluline uurida, kas need tulemused on omased ainult sellele valimile või saab neid üldistada ka teistele vähemusrahvustele, kes elavad Eestis.

Varasemate uuringute tulemused, mis on käsitletud vanemliku kontrolli mõju teismeliste psühholoogilisele kohanemisele, on olnud erinevad. Põhjus võib olla tingitud konstrukti erinevast kontseptualiseeringust (Heider, et al., 2006; Kerr & Stattin, 2000). Teismelised võivad vanemlikku kontrolli tõlgendada kas käitumise või psühholoogilise kontrollina. Antud töös mõõdeti kontrolli mõlemat dimensiooni, kus vanem reguleerib oma lapse tegevusi ja rutiine ning suunab oma lapse mõtteid ja tundeid (Rohner, 2004). Siia alla kuulub ka sõltumine vanemast (*dependency*), kus vanemad tahavad, et nende lapsed oleksid neist sõltuvad (Reitz, Decovic, & Meijer, 2006). Töö tulemustest on näha, et eesti teismelistel vanemlik kontroll ei ennusta psühholoogilise kohanemise probleeme. Võib järeldada, et eesti teismelised ei taju, et nende vanemad oleksid nende suhtes kontrollivad. Seevastu, eestivene teismelistel ennustas üksnes emapoolne kontroll psühholoogilist kohanematust. Uuringu põhjal võib väita, et eestivene teismelised tajuvad, et emad kontrollivad nende käitumist pidevalt, mis võib lastel esile kutsuda eksternaliseeritud ning internaliseeritud probleeme. Allpool on väljatoodud, kuidas emapoolne kontroll mõjutas eestivene õpilastel depressiooni ja ärevuse sümptomeid.

Lisaks uuriti eraldi vanemliku heakskiitva-tõrjumise kahe aladimensiooni soojuse ja kontrolli seoseid väärtuste ning depressiooni ja ärevusnäitajatega rahvuse lõikes. Tulemustest ilmnes, et mida vähem aktsepteeritavad on vanemad, seda suurem on teismelistel tõenäosus kogeda depressiooni ja ärevust. Seda väidet kinnitab ka varasem uuring, kus halva kvaliteediga perekondlikud suhted on seotud kõrge depressiooni ja ärevusnäitajatega (Williams, Turner-Henson, Davis, & Soistmann, 2017). Ema- ja isapoolne kontroll ennustas eesti lastel üksnes ärevuse sümptomeid. Eestivene teismelistel mõjutas aga emapoolne kontroll depressiooni ja ärevuse esinemistõenäosust. Käesolevad tulemused on kooskõlas varasemate töödega, kus vanemlik kontroll ennustab teismeliste depressiooni ja ärevust (Hale, et al., 2005; McLeod, Weisz, & Wood, 2007). Edaspidi oleks tarvis teha longituuduuringut eesti ja eestivene teismeliste grupiga kontrollimaks, kas ajaga võib vanemlik soojus mõjutada laste emotsionaalset seisundit või ennustavad laste depressiooni ning ärevuse sümptomid vanemate käitumist.

Neljandas hüpoteesis vaadati, kas lähisuhted on seotud teismeliste depressiooni ja ärevusnäitajatega. Ka käesolev hüpotees leidis osaliselt kinnitust ning selgus, et head ja

lähedased suhted vanematega võivad vähendada teismeliste emotsionaalsete probleemide teket. Samas oli eestivene teismeliste ärevusnäitajate hinnangutes kerge erinevus, ehk mida parematena tajutakse suhet isaga, seda madalamad on ärevuse aga mitte depressiooni sümptomid. Käesolevas töös polnud üllatavalt kahe rahvuse tulemustes suhted eakaaslastega seotud ei väärtuste, psühholoogilise kohanemise ega depressiooni ja ärevusnäitajatega. See tulemus on vastupidine varasemate tööde tulemustele, kus lähedane suhe eakaaslastega ning nendepoolne aktsepteeritus on seotud teismeliste psühholoogilise kohanemise ning emotsionaalse enesetundega (Dekker, et al., 2007; Korhonen, et al., 2014; La Greca & Lopez, 1998; La Greca & Harrison, 2005; Rubin, Bukowski, & Parker, 2006 tsit. Tamm, Kasearu, Tulviste, 2014 järgi). Saamaks teada, miks suhe eakaaslastega pole seotud teismeliste väärtuseelistustega, psühholoogilise kohanemisega ühiskonnas ning emotsionaalsete probleemidega, on vajalik teha põhjapanevaid uuringuid. Lisaks vaadati autonoomia-seotuse orientatsiooni seost teismeliste emotsionaalse seisundiga. Selgub, et käesoleva valimi puhul ennustas madal autonoomia ja seotuse orientatsioon teismelistel kõrgemat depressiooni, mis on kooskõlas Ingoglia ning tema kolleegide (et al., 2014) poolt läbiviidud uuringu tulemustega, kus autonoomia ja seotus ennustasid depressiooni sümptomeid.

Muuhulgas võrreldi sugudevahelisi erinevusi suhetes vanematega, eakaaslastega, väärtustega ning depressiooni ja ärevuse näitajatega. Tüdrukud pidasid lähedasi suhteid eakaaslastega mõnevõrra olulisemaks kui poisid. Vanematega suhetega ja autonoomia-seotuse orientatsiooni näitajates sugudevahelisi erinevusi ei esinenud, millest võib järeldada, et nii tüdrukud kui poisid hindavad suhteid vanematega ning autonoomia-seotuse orientatsiooni võrdselt. Võrreldes tüdrukute ja poiste depressiooni ning ärevusnäitajaid, siis nagu eelnevadki uurimused (Thapar, Collishaw, Pine, & Thapar, 2012; Waite, & Creswell, 2014) on näidanud, esines ka selles uuringus tüdrukutel rohkem depressiooni ning ärevust kui poistel. Põhjus võib olla tingitud sellest, et tüdrukud on palju tundlikumad igasugustele stressoritele kui poisid, mis omakorda võivad viia meeleoluhäireteni. Samamoodi oli tüdrukutel rohkem psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel.

Üks võimalik põhjus, miks teismeliste väärtushinnangutes rahvuse lõikes erinevusi esile ei tulnud, võib olla see, et Eesti territooriumil elavad eestivene noored on omaks võtnud selle kultuuri väärtusi ja norme. Samuti nooremal generatsioonil ongi erinevad vaated suhetele lähedastega, väärtustele jne. Selleks, et hinnata, kuivõrd teismeliste ja lapsevanemate arvamused kattuvad, tuleks edasistes uuringutes kindlasti kaasata ka vanemaid. Lisaks tuleks

uurida, kas sotsiaalmajanduslike näitajate mittekattuvus suhetes vanematega, väärtuste ja depressiooni ning ärevuse näitajatega oli omane ainult sellele valimile või eesti ja eestivene teismeliste polegi suhetes vanematega ja eakaaslastega oluline vanemate hariduskäik, perekondlik staatus ja sissetulek. Samuti tuleks uurida, kuivõrd üksikvanematega elavate laste meeoleolu seisundid on seotud suhega vanemaga. Huvitav oleks ka teada, kas linna- ja maakoolides õppivate eesti ja eestivene rahvusest õpilaste hinnangutes tuleb esile erinevusi.

Käesoleva töö puuduseks oli limiteeritud ajaline ressurss. Kuna eesti ja eestivene õpilaste arv oli ebalproportsionaalne, siis representatiivsete võrdluste tegemine oli mõnevõrra raskendatud. Vaatamata sellele, et püstitatud hüpoteesid leidsid osaliselt kinnitust, oleks suurema valimi korral olnud paremad tulemused. Seega tulevikus võiks kahe või enama rahvuse vaheliste võrdluste tegemiseks suurendada valimit. Uuritavate vastustes leidis ka puudulikke andmeid, mis võisid olla tingitud erinevatest teguritest. Üks võimalik põhjendus on see, et kuna küsimustikud olid paber kandjal ja mahukad, siis osad küsimused võisid tähelepanematusse tõttu jääda vastamata. Seetõttu edaspidi vältimaks sarnaseid probleeme võiks küsimustike teha *online*-versioonis, et ükski väide ei jääks märkamata.

Kokkuvõtteks võib järeldada, et eesti ja eestivene teismelised ikkagi tajuvad suhteid vanematega headena ning suhte kvaliteet ennustab seda, kuidas teismelised psühholoogiliselt kohanevad ühiskonnas ning mil määral esineb neil emotsionaalseid probleeme. Edasised uuringud on kindlasti vajalikud saamaks teada, kas tulemused on üldistatavad kõigile Eestis elavatele vähemusrahvustele või mitte. Käesoleva uuringu teemat arendatakse edasi ning planeeritud on kaasata teiste kultuurilise taustaga teismelisi hindamaks nende erinevusi suhetes vanemate ja eakaaslastega, väärtuste, psühholoogilise kohanemise ning emotsionaalse enesetundega.

5. KASUTATUD KIRJANDUS

- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachment beyond infancy. *American Psychologist*, *44*, 709–716.
- Aluoja, A., Šlik, J., Vasar, V., Luuk, K., & Leinsalu, M. (1999). Development and psychometric properties of the Emotional State Questionnaire, a self-report questionnaire for depression and anxiety. *Nordic Journal of Psychiatry*, *53*, 443–449.
- Allik, J., Realo, A., & Konstabel, K. (2003). Isiksus ja kohanemine. *Isiksusepsühholoogia* (lk. 139-168). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Aydin, B., & Oztutuncu, F. (2001). Examination of adolescents' negative thoughts, depressive mood, and family environment. *Adolescence*, *36*, 77-83.
- Barber, B. K., Stolz, H. E., & Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for the Research in Child Development*, *70*, 1–137.
- Beyers, W., & Seiffge-Krenke, I. (2007). Are friends and romantic partners the “best medicine”? How the quality of other close relations mediate the impact of changing family relationships on adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, *31*, 559-568.
- Chango, J. M., McEelhaney, K. B., Allen, J. P., Schad, M. M., & Marston, E. (2012). Relational stressors and depressive symptoms in late adolescence: rejection sensitivity as a vulnerability. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *40*, 369-379.
- Chou, K. L. (2000). Emotional autonomy and depression among Chinese adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, *161*, 161-169.
- Colman, I., Jones, P. B., Kuh, D., Weeks, M., Naicker, K., Richards, M., & Croudace, T. J. (2014). Early development, stress and depression across the life course: pathways to depression in a national British birth cohort. *Psychological Medicine*, *44*, 2845–2854.
- Conger, K. J., Conger, R. D., & Scaramella, L. V. (1997). Parents, siblings, psychological control, and adolescent adjustment. *Journal of Adolescent Research*, *12*, 113-138.
- De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T., Delsing, M. J. M. H., & Meeus, W. H. J. (2009). Linkages over time between adolescents' relationship with parents and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, *38*, 1304-1315.

- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*, 227–268.
- Dekker, M. C., Ferdinand, R. F., Van Lang, N. D., Bongers, I. L., Van Der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2007). Developmental trajectories of depressive symptoms from early childhood to late adolescence: gender differences and adult outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*, 657-666.
- Epstein, S. (1983). *Scoring and interpretation of the Mother-Father-Peer Scale*. Unpublished manuscript, University of Massachusetts, Department of Psychology, Amherst.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Ridder, E. M., & Beautrais, A. (2005). Subthreshold depression in adolescence and mental health outcomes in adulthood. *Archives of General Psychiatry, 62*, 66-72.
- Flanagan, C. A. (2004). Volunteerism, leadership, political socialization, and civic engagement. In R. M. Lerner, & L. Steinberg, (Eds.), *Handbook of adolescent psychology*, (2nd ed.), (pp. 721-745). Hoboken, NJ: Wiley.
- Frydenberg, E., & Lewis, R. (2000). Teaching coping to adolescents: when and to whom? *American Educational Research Journal, 37*, 727-745.
- Hale, W. W., Van der Valk, I., Engles, R., & Meeus, W. (2005). Does perceived parental rejection make adolescents sad and mad? The association of perceived parental rejection with adolescent depression and aggression. *Journal of Adolescent Health, 36*, 466-474.
- Happonen, D. (2016). *Eesti teismeliste väärtuste seosed kohanemise ja lähisuhetega*. Uurimistöo. Tartu Ülikool, Psühholoogia Instituut.
- Harter, S. (1997). The development of self-representations. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology* (5th ed., Vol III). New York: Wiley.
- Hawley, D. R., & DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: integrating life-span and family perspectives. *Family Process, 35*, 283-298.
- Heider, D., Matschinger, H., Bernet, S., Alonso, J., & Angermeyer, M. (2006). Relationship between parental bonding and mood disorder in six European countries. *Psychiatry Research, 143*, 89–98.
- Herman, M. R., Dornbusch, S. M., Herron, M. C., & Herting, J. R. (1997). The influence of family regulation, connection, and psychological autonomy on six measures of adolescent functioning. *Journal of Adolescent Research, 12*, 34-67.

- Inguglia, C., Ingoglia, S., Liga, F., Lo Coco, A., & Lo Cricchio, M. (2014). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development, 22*, 1-13.
- Kağitçibaşı, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*, 403-422.
- Kağitçibaşı, C. (2007). *Family, self, and human development across cultures: Theory and applications*. (2nd ed.), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kağitçibaşı, C. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: what is optimal? *Journal of Research on Adolescence, 23*, 223-235.
- Keller, H. (2007). *Cultures of infancy*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Kerr, M., & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology, 36*, 366–380.
- Khaleque, A., & Rohner, R. P. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: a meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and Family, 64*, 54-64.
- Kolk, K. (2013). *Ema ja isa heakskiitvana-tõrjuvana tajumise seostest teismeealise lapse psühholoogilise kohanemisega*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Psühholoogia Instituut.
- Korhonen, M., Luoma, I., Salmelin, R. K., Helminen, M., Kaltiala-Heino, R., & Tamminen, T. (2014). The trajectories of children's internalizing and externalizing problems, social competence and adolescent self-reported problems in a Finnish normal population sample. *School Psychology International, 35*, 561-579.
- Kwak, K. (2003). Adolescents and their parents: a review of intergenerational family relations for immigrant and non-immigrant families. *Human Development, 46*, 15–36.
- Meeus, W., Oosterwegel, A., & Vollebergh, W. (2002). Parental and peer attachment and identity development in adolescence. *Journal of Adolescence, 25*, 93–106.
- McKinney, C., Milone, M. C., & Renk, K. (2011). Parenting and late adolescent emotional adjustment: mediating effects of discipline and gender. *Child Psychiatry and Human Development, 42*, 463-481.
- McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review, 27*, 155-172.

- Meltaus, A., & Pietilä, A. M. (1998). Family identity and adolescents' choices concerning health habits: an interventive interview methods for assessing family strengths. *Journal of Nursing Science, 10*, 279-288.
- La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: do they predict social anxiety and depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 49-61.
- La Greca, A. M., & Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology, 26*, 83-94.
- Lila, M., Garcia, F., & Garcia, E. (2007). Perceived paternal and maternal acceptance and children's outcomes in Colombia. *Social Behavioural and Personality, 35*, 115-124.
- Palicia, J. (2007). Parent-child relationship quality and the influence sociometric versus peer-perceived popularity. *Honors Scholar Thesis, 29*.
- Patterson, J., Pryor, J., & Feld, J. (1995). Adolescent attachment to parents and friends in relation to aspects of self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence, 24*, 365-376.
- Pratt, M. W., Hunsberger, B., Pamcer, M., & Alisat, S. (2003). A longitudinal analysis of personal values socialization: correlates of a moral self-ideal in late adolescence. *Social Development, 12*, 563-585.
- Realo, A. & Allik, J. (1999). A cross-cultural study of collectivism: a comparison of American, Estonian, and Russian students. *The Journal of Social Psychology, 139*, 133-142.
- Rommel, A. (2016). *Koduste suhete ja väärtuste seos teismeliste populaarsusega klassikaaslaste hulgas*. Uurimistöo. Tartu Ülikool, Psühholoogia Instituut.
- Reitz, E., Decovic, M., & Meijer, A. M. (2006). Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behaviour in early adolescence: child behaviour as moderator and predictor. *Journal of Adolescence, 29*, 419-436.
- Rohner, R. P. (2004). The parental "acceptance-rejection syndrome": universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist, 59*, 830-840.
- Rohner, R. P. (2005a). *Glossary of significant concepts in parental acceptance-rejection theory*. Viimati külastatud 20.04.2018, <https://csiar.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/494/2014/02/Glossary.pdf>
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2005b). Parental acceptance-rejection: theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos, 33*, 299-334.

- Rohner, R. P., & Khalaque, A. (2006). Personality Assessment Questionnaire (PAQ): Test Manual. In R. P. Rohner & A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection* (pp. 187-226). Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rosenfeld, R. G., & Nicodemus, B. C. (2003). *The transition from adolescence to adult life: physiology of the „transition” phase and its evolutionary basis*. Palo Alto, CA: Lucile Packard Foundation for Children's Health.
- Rutter, M., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2003). Using sex differences in psychopathology to study causal mechanisms: unifying issues and research. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*, *44*, 1092-1115.
- Schickedanz, J. A., Schickedanz, D. I., Forsyth, P. D., & Forsyth, G. A. (1994). *Understanding children and adolescents*. (4th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Sheeber, L., Hops, H., Alpert, A., Davis, B., & Andrews, J. (1997). Family support and conflict: prospective relations to adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *25*, 333-344.
- Sigelman, C., & Rider, E. (2009). Health and physical development. In *Life-Span Human development* (6th ed.), (pp. 122-156). Wadsworth Cengage Learning.
- Stark, L., Spirito, A., Williams, C., & Guevremont, D. (1989). Common problems and coping strategies I: findings with normal adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *17*, 203-212.
- Stocker, C. M., Masarik, A. S., Widaman, K. F., Reeb, B. T., Boardman, J. D., Smolen, A., Neppl, T. K., & Conger, K. J. (2017). Parenting and adolescents' psychological adjustment: longitudinal moderation by adolescents' genetic sensitivity. *Development of Psychopathology*, *29*, 1289-1304.
- Tamm, A., Kasearu, K., & Tulviste, T. (2014). The role of family in adolescents' peer acceptance. *Personal Relationships*, *21*, 420-432.
- Tamm, A. Kasearu, K., Tulviste, T., & Trommsdorff, G. (2016). Links between adolescents' relationships with peers, parents and their values in three cultural context. *Journal of Early Adolescence*, 1-24.
- Tamm, A., Tõnissaar, M., Jaani, J., & Tulviste, T: (2016). *Associations between adolescent boys' and girls' psychological adjustment and behavior in school*. Avaldamiseks saadetud käsikiri.
- Thapar, A., Collishaw, S., Pine, D., & Thapar, A., (2012). Depression in adolescence. *Lancet*, *379*, 1056-1067.

- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialisation values in stable and changing societies: a comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*, 480–497.
- Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B., & Tryggvasson, M. T. (2007). Child-rearing goals of Estonian, Finnish, and Swedish mothers. *Scandinavian Journal of Psychology, 48*, 487–497.
- Tulviste, T., & Rohner, R. P. (2010). Relationships between perceived teachers' and parental behavior, and adolescent outcomes in Estonia. *Cross-Cultural Research, 44*, 222–238.
- Tulviste, T., Tõugu, P., Keller, H., Schröder, L., & De Geer, B. (2013). Different faces of autonomy: mother-child pastevent conversations across cultural developmental pathways. In T. M. S. Tchombe, A. B. Nsamenang, H. Keller, & M. Fülöp, *Cross-Cultural Psychology: An Africentric Perspective*, (pp. 234-247). Limbe, Cameroon: Design House.
- Tõugu, P., Tulviste, T., Kasearu, & Talves, K. (2015). Intergenerational transmission of the independent and interdependent dimension of self in three countries. Avaldamiseks saadetud käsikiri.
- Van der Bruggen, C. C., Stams, G. J. J. M., Bögels, S. M., & Paulussen-Hoogeboom, M. C. (2010). Parenting behaviour as a mediator between young children's negative emotionality and their anxiety/depression. *Infant and Child Development, 19*, 354–365.
- Vasar, V. (2013). *Emotsionaalse Enesetunde Küsimustik (EEK2)*, URL, Viimati külastatud 07.01.2018, <http://www.mentalhealthpromotion.net/?i=promenpol.et.toolkit.383>.
- Vihalemm, T., & Kalmus, V. (2008). Mental structures in transition culture: differentiating patterns of identities and values in Estonia. *East European Politics and Societies, 22*, 901-927.
- Zubkov, V. (2007). Russian families: historical and contemporary perspectives on problems and strengths. *Marriage and Family Review, 41*, 361-392.
- Young, J. F., Berenson, K., Cohen, P., & Garcia, J. (2005). The role of parent and peer support in predicting adolescent depression: a longitudinal community study. *Journal of Research on Adolescence, 15*, 407-423.

- Waite, P., & Creswell, C. (2014). Children and adolescents referred for treatment of anxiety disorders: differences in clinical characteristics. *Journal of Affective Disorders, 167*, 326–332.
- Williams, S. G., Turner-Henson, A., Davis, S., & Soistmann, H. C. (2017). Relationship among perceived stress, bullying, cortisol, and depressive symptoms in ninth-grade adolescents: a pilot study. *Biological Research for Nursing, 19*, 65-70.
- Wray-Lake, L., & Syvertsen, A. K. (2011). The developmental roots of social responsibility in childhood and adolescence. *New Directions for Child & Adolescent Development, 2011*, 11-25.

Tänuõnad

Soovin tänada eelkõige oma juhendajaid Tiia Tulvistet ja Anni Tamme asjakohaste nõuannete, pideva toetuse ja igakülgse abi eest. Tänu neile olen innustatud antud teemat edasi arendama ka doktorantuuriõppes.

Täna ka Annika Rouhiaineni abi eest andmete kogumisel Läänemaa Ühisgümnaasiumis. Samuti soovin tänada oma lähedasi toetuse ning kannatlikkuse eest.

Mina, Sharipha Gaibova,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Teismeliste lähisuhete seosed väärtuste, psühholoogilise kohanemise ja emotsionaalse enesetundega”, mille juhendajad on Tiia Tulviste ja Anni Tamm,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **21.05.2018**